

Posudek na disertační práci

Jan Adamec: Maďarsko 1956: od reformy socialismu k národnímu povstání

Předkládaná disertační práce Jana Adamce je na první pohled úctyhodná už svým rozsahem. 354 stran vlastního textu a 24 stránek odkazů na prameny a literaturu především cizojazyčné provenience rozhodně není běžným standardem. To však samo o sobě by o kvalitě práce jistě nevypovídalo. Adamcova práce jako celek však prvotní očekávání rozhodně nezklame.

Už sám výběr tématu je potěšující. Revoluce roku 1956 v Maďarsku v žádném případě nebyla událostí, která by se týkala pouze vlastních maďarských dějin. Její průběh a poté porážka zbraněmi Sovětské armády zviditelnily dva základní fenomény, určující politickou realitu Evropy po druhé světové válce. Vyslaly jednoznačné poselství, že každý pokus o reformování socialismu bude odsouzen k nezdaru a že je možná existence pouze socialismu sovětského typu. Likvidace reformního pokusu československých komunistů v roce 1968 tento fakt jen potvrdila. Porážka revoluce byla zároveň uznáním existence mocenského rozdělení světa na Východ a Západ a přinesla hořké poznání, že osud zemí východního bloku je závislý na respektování statu quo, který se v Evropě po druhé světové válce vytvořil. Pominout rovněž nelze fakt, že v české historiografii existují pouze dílčí studie, věnující se tomuto problému a že souhrnné zpracování geneze, průběhu a likvidace maďarské revoluce roku 1956 zatím chybělo. Tuto mezeru Adamcova práce se ctí vyplňuje. Kromě toho může přispět i k podstatnému korigování představ o maďarské revoluci jen jako o běsnění lůzy a snaze o návrat k „fašistickému“ horthyovskému režimu, které – alespoň podle mých zkušeností – u značné části české poučené i nepoučené veřejnosti doposud převládají.

Disertační práce Jana Adamce se skládá z šesti obsáhlých kapitol, z nichž každá – kromě první, úvodní – je ještě dále vnitřně strukturována. Závěrečná šestá kapitola představuje až ohromující seznam pramenů a literatury, který je přehledně členěn na archivní dokumenty, publikované dokumenty, dobovou a memoárovou literaturu, monografie, články a studie a publicistické studie. Velké uznání zasluhují především odkazy na dokumenty nejen maďarské, ale především ruské provenience, doposud českou hungaristikou nevyužívané.

V úvodní kapitole Adamec podává reflexi maďarské revoluce v 1956 v maďarské společnosti i různé interpretace povstání, uvádí stručný obsah jednotlivých kapitol a zároveň i fundovaný přehled dosavadní historické literatury zabývající se touto událostí. Zde bych jen poukázala na několik nepřesností, či spíše nepřesných formulací: János Kádár nezemřel během ceremonii kolem Nagyova pohřbu (16.6.1989), ale o tři týdny později, téhož dne, kdy Maďarský nejvyšší soud plně rehabilitoval Imre Nagy. Povstání nezískalo nový rozměr jako odvážný pokus o reformu až v roce 1989; jeho hodnocení a vztah k němu představovaly nesmiřitelnou hranici mezi kádárovským režimem a opozicí, která hodnotila události roku 1956 jednoznačně kladně. Jestliže představitelé režimu hlásali, že současného stavu dosáhli navzdory revoluci, opoziční inteligence tvrdila, že režim si může dovolit vládnout relativně natolik zdrženlivě, mírně a tolerantně jedině proto, že došlo ke krveprolití, že existovalo hnutí odporu. A nakonec ještě drobnost – v poznámce 28 na s. 23 autor říká, že „Důležitou funkci v oficiální konstrukci maďarského října hrály literatura a divadlo, které logicky reagovaly s určitým časovým zpožděním.“ A mezi příklady uvádí i vynikající novelu Tibora Déryho *Láska* (česky ve stejnojmenném souboru z roku 1965). Tuhle novelu ale Déry napsal před rokem revoluce 1956 a týká se nezákonností předcházejícího období. Ani další tři novely, které soubor obsahuje, nelze označit za poplatné oficiální konstrukci maďarského října.

Ve druhé kapitole nazvané Destalinizace po maďarsku 1953-1956 se autor zaměřil na rozkrytí geneze maďarské revoluce. Podrobně analyzoval vnitropolitický vývoj v Maďarsku od roku 1953 do vypuknutí revoluce 1956. Jako pracovní verzi rozlišil čtyři základní konfliktní linie. Vedle střetu mezi zastánci rákosiovské politiky a přívrženci reformu a

Nového kurzu, orientujícími se na Imre Nagye – tuto linii považuje v historiografii za dominující – charakterizuje ještě druhou konfliktní linii, jejíž zástupci se vymezovali jak proti Rákosimu, tak proti Nagyovi. V pozadí pak vidí spor o minulost mezi tzv. moskovity a domácími komunisty. Za poslední dvě konfliktní linie pak považuje jednak střet „mladé gardy“ deroucí se na místa uvolněná po čistkách a nakonec pak konflikt mezi politbyrem, budapešťským centrem, a okresními tajemníky. Konstatuje, že šlo nejen o ideologické a koncepční spory, ale zároveň o čistě mocenský boj. Důraz pak položil na tři hlavní politiky – Mátyáse Rákosiho, Imre Nagye a Jánose Kádára. Ve své analýze upozorňuje na souvislosti maďarského vnitropolitického obratu s vnitřní politikou Sovětského svazu a s prosazováním se Chruščova a všímá si důležitého vlivu událostí v Polsku na rozhodování Moskvy o Maďarsku. Ve svém rozboru a hodnocení vycházel nejen z maďarské literatury a maďarských dokumentů, ale ve významné míře z ruské literatury a dokumentů ze sovětských archivů. Cituje z nich i tam, kde originál je maďarský – například otevřený dopis Imre Nagye stranické kontrolní komisi a redakci Szabad Nép, v němž Nagy akcentuje své tři hlavní zásady.

Třetí kapitola (První den) je věnována podrobnému popisu prvního dne povstání 23. října. Jako cíl si autor stanovil „načrtnout strukturu událostí, rozvrstvení mocenských vztahů a intenzitu vzájemných interakcí, které se během 23. října rozvinuly“. Za klíčový moment považuje přenesení debat ze studentských poslucháren a uzavřených debatních kroužků do veřejného prostoru. Rozebírá různé typy kolektivních akcí, fenomén ulice, který chápe ve třech rovinách a další pojmy jako demonstrace, dav. Ve čtvrté kapitole pod názvem Povstání, revoluce kontrarevoluce po jednotlivých dnech popisoval vývoj událostí, sledoval, jak se formoval nový organismus revoluce a povstání, detailně popsal vznik a charakteristiku povstaleckých skupin, průběh jednotlivých bojů, jednání maďarských vládních a stranických orgánů, personální spory, roli Imre Nagye i funkci sovětských poradců Mikojana a Suslova. Správně uvádí, že povolení systému více stran, rozpuštění ÁVH, rozpad komunistické strany (Maďarské strany pracujících) i pasivitu ozbrojených složek Moskva logicky interpretovala jako konec systému sovětského typu. Vysvětlil důvody, které Nagye vedly k vyhlášení neutrality a vystoupení z Varšavské smlouvy a objasnil i okamžik zlomu v politickém postoji Jánose Kádára. Tady se autor dopustil drobné nesrovnalosti v datech – na s. 195 píše, že večer 1. listopadu se Kádár s Münnichem odebrali na sovětské velvyslanectví a poté odletěli do Moskvy, na s. 196 pak uvádí, že večer 2. listopadu se Nagy, Zoltán Tildy, Béla Kovács, János Kádár (sic!) a Géza Losonczy sešli se zástupci čínské ambasády. A ještě jednu formální výtku: domnívám se, že když autor cituje v poznámce maďarský text, tak by měl být bez pravopisných chyb a měl by být uveden překlad do češtiny.

Pátá kapitola pod názvem Intervence je nejrozsáhlejší, představuje 156 stran, tedy téměř polovinu vlastního textu. Je to veliký nepoměr k ostatním kapitolám a už jen z tohoto důvodu se domnívám, že měla být rozdělena alespoň na dvě části. Na druhé straně je text někde rozkouskovaný do příliš malých podkapitolek, které by mohly být pospojovány do větších celků, jinde naopak (např. podkapitola Brioni) jsou do jednoho celku zařazeny dvě různé záležitosti. To jsou však výtky čistě formálního charakteru a vědeckou hodnotu Adamcova textu nikterak nesnižují. Ve shrnutí v úvodu autor uvádí, že prozkoumá rozhodovací mechanismy sovětského vedení, analyzuje tehdejší zahraničněpolitické postavení Sovětského svazu od března 1953 a určí hlavní směry zahraniční politiky Kremlu především k východoevropským satelitům, bude sledovat vývoj názorů jednotlivých členů politbyra KSSS na problémy v časové posloupnosti od 23. října do 3. listopadu a způsob, jakým tento mocenský orgán dospěl ke svým rozhodnutím. Hned na začátku Adamec srovnává postoj sovětského vedení k situaci v Polsku, kde se podařilo zabránit maďarskému scénáři, a v Maďarsku a tvrdí, že konec polské krize se překrýval se začátkem krize maďarské, což byl jeden z důvodů, proč Sověty události v Budapešti zaskočily. Na rozdíl od autora se domnívám, že sovětské politbyro naopak sledovalo události v Maďarsku od počátku velmi

pozorně. Adamec pak za významný faktor považuje postoj Číny a uvádí, že podle nových pramenů a literatury Čína ovlivňovala Chruščovovo uvažování v daleko větší míře, než se doposud soudilo. Nepříliš srozumitelně vysvětluje podstatu tzv. plánu Vlna. Z textu není jasné, zda to byl plán připravený maďarským generálním štábem nebo plán velících důstojníků sovětské armády v Maďarsku - Plán operací pro Zvláštní sbor k obnově veřejného pořádku na území Maďarska z července 1956. Musím také opravit Adamcovo tvrzení, že „Sovětská vojska byla na území Maďarska umístěna nejprve na základě mírové smlouvy z roku 1947.“ Nebylo tomu tak. Rudá armáda jako okupační armáda byla na území Maďarska trvale od konce roku 1944, kdy dobyla východní části země. Po podpisu mírové smlouvy v únoru 1947 měly být podle původní dohody sovětské jednotky naopak staženy, k tomu ale nedošlo a v Maďarsku zůstaly nepřetržitě až do roku 1991.

V dalších částech textu autor věnoval nezbytnou pozornost i objasnění role suezské krize v řešení maďarských událostí a zkoumání postoje možného sovětského zásahu vůči maďarské revoluci Polska, Československa a Rumunska, kde sehrála roli i otázka zahraničních Maďarů, a konkrétním setkáním Sovětů s vůdci socialistického bloku v Brestu a Bukurešti. Samostatná podkapitola je věnována rozboru postoje Jugoslávie k maďarské revoluci a sovětské intervenci a jednání Chruščova s Titem na ostrově Broni o nových možných vůdcích Maďarska. Autor zdůrazňuje, že jakkoli si byl Chruščov jist vojenskou stránkou akce, starosti mu dělalo její politické krytí a v tomto ohledu spoléhal na Tita, zejména pak v otázce, co dál s Imre Nagyem. V téže podkapitole popisuje ještě zasedání politbyra KSSS 3. listopadu, na němž se za přítomnosti Ference Münnicha a Jánose Kádára jednalo o personálním složení nové maďarské dělnicko-rolnické vlády včetně jejího předsedy. Zde by nebylo od věci připomenout podmínky, které si Kádár kladl, pokud by měl stát v čele nové vlády – trvalé odstranění rákosiovců z politiky a Nagyovu účast na řešení politické situace v Maďarsku.

V detailním popisu průběhu sovětské intervence proti maďarské revoluci vychází autor především z ruských zdrojů. Uvádí, že Žukov ve svých hlášeních prezentoval některé chybné či nepravdivé informace. Podle nich sovětská vojska osvobozovala Maďarsko od fašistického otroctví a zopakovala svou úlohu z roku 1945. Autor konstatuje, že se využíval obraz protivníka z druhé světové války s cílem vyvolat negativní reminiscence vůči povstalcům a připomínalo se, že reakce v Maďarsku usiluje o likvidaci výtvarníků pracujících či celého lidově demokratického systému. Líčí Kádárovy kroky při obnově moci. Připomíná, že Kádár v analýze příčin vzniku revoluce ještě z taktických důvodů používal termín lidové hnutí, k němuž se připojily kontrarevoluční síly. Upozorňuje na spory předsedy KGB Iva Serova, pod jehož velením pracovaly represivní policejní jednotky, provádějící zatýkání a věznění povstalců, které měl s Kádárem, jenž musel zvažovat politické dopady represivních kroků.

Oprávněnou pozornost věnoval Jan Adamec otázce Imre Nagy, která měla pro novou Kádárovu vládu především legitimizační význam. Rezignace Nagyovy vlády měla usnadnit nástup nového Kádárova režimu a podpořit sovětskou intervenci. Nagy se svými spolupracovníky však požádal o azyl na jugoslávské ambasádě. Podkapitola je věnována detailnímu rozboru diplomatického souboje, který mezi čtrnáctým a dvaadvacátým listopadem 1956 probíhal mezi Moskvou, Bělehradem a Budapeští a skončil deportací Nagyovy skupiny do rumunského Snagova. Závěrečná část práce pak popisuje průběh konsolidace nové moci v Maďarsku včetně následných represí, a postoj dělnictva k novému režimu symbolizovanému Kádárem.

Domnívám se, že v závěru neměl být Adamec tak stručný. Chybí mi zdůvodnění obratu Jánose Kádára ve vztahu k Nagyovi, který nakonec vedl až k jeho popravě, třebaže se Kádár ještě 4. dubna 1957 před zahraničními novináři vyjádřil, že proces s Nagyem nebude. A postrádám též alespoň krátké zhodnocení, jakou roli hrálo memento revoluce 1956 v existenci kádárovského specifického modelu socialismu, budovaného po generální amnestii v roce 1963. A ještě drobná výtka k pravopisu: autor by měl věnovat více pozornosti přepisu

maďarského textu a především správnému psaní maďarských jmen, namátkou: Lajos namísto Lájos, Antal místo Antál, Mátyás místo Matyás, Béla Kun místo Kún atd.atd.

Jan Adamec v úvodu své disertační práce konstatoval: „Cílem práce je kromě jiného nabídnout českému čtenáři souhrnný pohled na maďarské povstání, který by se zabýval jak společenskými kořeny povstání, tak i dynamikou samostatného povstání či rozhodovacími mechanismy jednotlivých aktérů“. Tento svůj záměr beze zbytku naplnil. Jeho práce je po faktografické stránce nesmírně bohatá a zároveň přináší objasnění závislosti vnitřní politiky jedné z tehdejších satelitní zemí na mocenské politice Sovětského svazu.

Práce **splňuje** požadavky standardně kladené na disertační práci.

Práci **doporučuji** k obhajobě.

Klasifikace: **prospěl**

Eva Irmanová

Praha, 23. listopadu 2015